

ՊԱՐԳԵՎ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Առաջնորդ Ռուսաստանի և հյուսիսային
Կովկասի հայոց բեմի)

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԳԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱՀԱՎԱՔՄԱՆ ՍՈՒՐԲ ՕԶԱԽԸ

Էջմիածի՞ն կաթողիկէ... Էջմիածի՞ն պարծանք
հայոց, Էջմիածի՞ն ժողովարան:

Առաքել Բաղիշեցի

Պատմական չարադետ իրադարձությունների հետևանքով ամբողջ աշխարհով մեկ ցրված հայությունը, դարեր շարունակ ձգտելով ապրել որպես հայ մարդ, հայ ազգ, իր հույսը դրել է մայր հայրենիքի և Ամենայն Հայոց Հայրապետության վրա, խորապես հավատալով, որ նրանք են իր հարազատ, նվիրական իղձերի կատարողն ու պահապանը:

Օտար հորիզոնների տակ դեգերող ամեն աղնիվ և հայրենասեր հայի պարտքն է եղել չլիառել հայրենիքի և ս. Էջմիածնի բարոյական ուժը և հեղինակությունը, սառնություն չբարոզել նրանց դեմ և չմոլորեցնել ժողովրդին:

Անցյալում, ինչպես և մեր օրերում, նվիրագործված և ճշմարտություն դարձած հայ ժողովրդի այս ղեգացումներն այսօր մոռացության են մատնվում Մեծի Տանն Կիլիկիո

կաթողիկոսության Անթիլիասի Աթոռի կողմից: Ահա տասը տարի է, ինչ Անթիլիասը անում է հնարավորը՝ սփյուռքում գրավելու Ամենայն Հայոց Հայրապետության թեմերը. դանազան միջոցներով հարկադրում է պանդուխտ հայությանը՝ մոռանալու հայ ժողովրդի Լուսո Մորը՝ ս. Էջմիածնին, ձգտում է հայության սրտում մոռացնել տալ հայրենի կենդանի իրականությունը, որոնք հայ ժողովրդի կյանքի ճանապարհին դերադույն մխիթարությունն ու ապավենն են հանդիսանում:

Այլ կերպ չի կարելի բացատրել այն սառնությունը, «մոռացկոտությունը», որ երևում է Անթիլիասի Աթոռի պաշտոնական ամսագիր «Հասկ»-ի էջերը թերթիկիս: Ամսագիրը սկսել է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հետ կապված նյութերը կա՛մ մոռացության տալ և կա՛մ էլ խեղաթյուրել: Այսպես օրի-

նակ, հայերեն լեզվով Աստվածաշնչի տպագրության 300-ամյակին նվիրված համարում թեև խոսվում է Ոսկան վարդապետի մասին, սակայն երբեք չի հիշվում, որ Ոսկան վարդապետը Երևանցի էր: Հիշատակություն անգամ չկա երջանկահիշատակ Հակոբ Զուղայեցի կաթողիկոսի մասին, որ Աստվածաշնչի տպագրման գործի ջատագովն ու կազմակերպիչն էր: Եվ վերջապես «Հասկ» ամսագրի բառապաշարից դուրս են ընկել «Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին», «Հայաստան», «մայր հայրենիք» բառերը: Էլ չենք խոսում «Ամենայն Հայոց կաթողիկոս....» ինքնակոչ հորջորջման մասին, որով սկսվում են ամսագրում տպագրված Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսի կոնդակները:

Անթիլիասի կաթողիկոսությունը նման մտածումներով և արարքներով հեռավոր նպատակներ է հետապնդում. նա մի կողմից փորձում է սփյուռքի հայությունը կտրել Մայր Աթոռից և մայր հայրենիքից, իսկ մյուս կողմից այդ նույն հայության համար ստեղծել կրոնական մի նոր կենտրոն, որ փոխարինի ս. Էջմիածինին:

«Վասն Սիոնի ո՛չ լոռեցից եւ վասն Երուսաղեմի ո՛չ ներքեցից, մինչեւ ծագեցի իբրեւ զլոյս արդարութիւն նորա...» (Ծաւա. ԿԲ. 1): Հոգեւունչ մարգարեի առաջնորդող ձայնը մեզ կոչում է, տաքնապ ապրող հայ եկեղեցու այս օրերին, խոսքով և գրքով պաշտպան կանգնել հայ ժողովրդի Սիոնին՝ ս. Էջմիածին, բացատրել նրա խորհրդի ու հմայքի իմաստը նաև ազգապահման գործում: Հոգով և հավատով դարերի գաղտնարաններից դուրս հանել և ներկայացնել սփյուռքահայությունը մեր խնկելի նախնայաց հիշատակները, որոնք սիրալեզ միության մեջ կոնցիլիան և կոփեցիլիան այն ամենը, ինչ որ սուրբ և նվիրական դարձավ հայի համար և, պահպանվելով ս. եկեղեցու անաղարտ ծոցում, փրկեց հայ ազգն անխուսափելի կորստից:

Հայոց եկեղեցին կազմակերպվեց այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, երբ պարսկական և բյուզանդական բռնապետությունները ձգտում էին ոչնչացնել հայ պետականությունը, հայ ժողովրդի ինքնուրույն գոյությունը: Պատմական այսպիսի հանգամանքներում էր, երբ ս. Լուսավորիչը և Տրդատ Գ թագավորը, տեսնելով որ հեթանոսությունը չունի կենտրոնաձիգ ուժ, ընդունեցին և պետական կրոն դարձրին քրիստոնեությունը, որի վսեմ հոգևոր, բարոյական գաղափարներով մեր նախնիքը շաղկապեցին հայ ժողովրդին, ստեղծեցին անբաժանելի և անպառակտելի ազգային միություն:

Այսպիսով, հայ եկեղեցին, իր սկզբնավորության իսկ օրից, իր վրա սրբազան պարտականություն վերցրեց՝ դորավիդ լինել հայ պետականությանը, նրա ազգային և ինքնուրույն գոյությունը պահպանելու գործում:

Ավետարանի լույսով լուսավորվող և պայծառացող ս. Էջմիածնից սկիզբ առած այս գաղափարները հետագայում, գիր ու գրականություն ստեղծելով, զարգացրին և ամուր հիմքերի վրա դրեցին հայ եկեղեցու երկու խոշորագույն գործիչներ ս. Սահակն ու ս. Մեսրոպը:

Սակայն ս. Էջմիածնին բախտ չէր վիճակված շարունակելու իր եկեղեցաշեն և հայրենանվեր գործունեությունը: Սակած 5-րդ դարի վերջերից Հայրապետական Աթոռը, երկրի քաղաքական իշխանության թուլացման և անկման պատճառով, փոխադրվում է Դվին, ապա Արամուս, Աղթամար, Արգինա, Անի, Մոփե, Հռոմկլա և Սիս: Այդ երկար միջոցում, որ տևում է մոտ հազար տարի, ս. Էջմիածինը երբեք չի մոռացվում: Նրա մասին հոգևոր երգեր են գրվում, նրա հետ կապված պատմական դեպքերը և ավանդությունները գրի են առնվում և պատմվում մատենագիրների կողմից: Հարկադրաբար ուր էլ որ եղել է Հայրապետական Աթոռը, հայ ժողովուրդը միշտ երազել է նրա վերադարձը իր բնիկ, նախկին տեղը՝ ս. Էջմիածին:

Առանձնապես ս. Էջմիածնի կարոտը զգացվում է 11-րդ դարի կեսերից սկսած, երբ մայր հայրենիքում թուրք-սելջուկների և թաթար-մոնղոլների արշավանքների հետևանքով կործանվում է պետական իշխանությունը, և երբ ժողովրդի մի մասը գերեվարվում է, իսկ մյուս մասն էլ, չկարողանալով տանել օտար բռնակալների ճնշումները, ստիպված է լինում հեռանալ հայրենի երկրից: Սակայն տարագիր հայությունը չի համակերպվում իր գաղթական լինելու վիճակի հետ, նա ձգտում է վերադառնալ հայրենիք, վերականգնել հայոց թագավորությունը և բնիկ երկրում ունենալ կրոնական կենտրոն: Հայ ժողովրդի այն ժամանակվա մտածումները, իրենց և տենչանքներն իրենց լավագույն արտահայտությունն են գտել ԺԴ դարի պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանի՝ ս. Էջմիածնին նվիրված «Ողբ և հառաչանք Մօրն մերոյ Սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի» և կամ «Ողբ ի ս. կաթողիկէն» բանաստեղծության մեջ, որը գրված է 1301 թվականին:

Այս հանգամանքը, ինչպես և կաթողիկ եկեղեցու ոտնձգությունները Սսում Հայրապետական Աթոռի դեմ, որ հետզհետե ուժեղանում էին Կիլիկիո հայոց թագավորության անկումից հետո, առիթ են ստեղծում

հայ եկեղեցականությանը և աշխարհիկ տարրին 1441 թվականին կաթողիկոսական Աթոռը Սսից տեղափոխել և էջմիածին:

Հաջորդ հինգ դարերում, ավերակների կույտի վերածված Հայաստանում, ս. էջմիածինը միակ տեղն էր, ուր, ինչպես կասեր հայ ժողովրդի մեծ բարեկամ Վալերի Բյուսովը՝ բաբախում էր Հայաստանի սիրտը:

Ս. էջմիածնի այդ շրջանի պատմությունը բաղմաթիվ մանր ու մեծ բռնակալների կողոպուտի և ավերածության պատմություն է. այն միաժամանակ պատմություն է իսկական հերոսության, անձնազոհության, հայրենասիրության և մարտիրոսության:

Ո՛վ կարող է պատմել այն անթիվ և անհամար տառապանքների և շարժարանքների մասին, որին ենթարկվում էր Հոգի համբերությամբ տոկուն Մայր Աթոռի միաբանությունը:

Ո՛վ կարող է մոռանալ մեր երանելի հայրապետներ Մովսես Տաթևացուն, Փիլիպոս Աղբակեցուն, Հակոբ Զուլալեցուն և Սիմեոն Նրեանցուն՝ այդ բաղմաբաղուն հոգևորականներին, որոնց կենաց և գործոց մատաններ կարգալով չենք կարող չզարմանալ, թե ինչպես են նրանք կարողացել այդքան դառն և նեղ ժամանակներում շեն ու պայծառ պահել մեր եկեղեցիները, զբաղվել շինարարական, կրթական, ազգապահպանման գործերով և, ի վերջո, երբեմն էլ չկարողանալով տանել հայրենի նահատակ եկեղեցու շնչով օր ու արև տեսած զավակների տառապանքներն ու թշվառությունը, վշտահար լինելով մեռել են՝ «Ձայն հառաչանաց, սրտի հեծոթեան, ողբոց աղաղակի քեզ վերընծայեմ տեղող զաղտնեաց» մեծ վարդապետ Նարեկացու խոսքերը շքնեքին:

Ս. էջմիածնի այդ ժամանակվա պատմությունը պատմություն է նաև հայ ժողովրդի հերոսական ոգու և կենսունակության:

Այստեղ տեղին է բերել 18-րդ դարի ականավոր հոգևորականներից մեկի՝ Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղունիյանի սրտազոհելի դրությունը, որտեղ նա նկարագրում է ս. էջմիածնի վրայով անցած արհավիրքները, բայց և նրա կենսունակությունը.

«Բայց դու ի սկզբանէ անտի մինչև ցայսօր, — գրում է նա, — իբրև զվէմ անպարտելի՝ հաստատուն կացեր ի վերայ վիմին ճշմարտութեան, որ ոչ դրունք դժոխոց և ոչ բռնությունք հակառակորդաց զքեզ հաղթահարել կարացին. այլ իբրև զմրրիկ անցին զքե... Իսկ արդ՝ ո՛ւր եղան, ո՛ւր եղան նախնի հալածիչքն քոյ, ով լուսատու մայր մեր ս. էջմիածին: Անցին նոքա իբրև զհեղեղ ջրեր... Զի դու յաղթեցիր զնոսա համբերութեամբ քով. ընկղմեցիր զնոսա արտասուօք

քով և մարմնով քով դարձուցեր զնետա նոցա. և արեամբ քով շիջուցեր զհոլը նոցա»:

Ինչպես այստեղ չհիշել հայրենիքից հազարավոր կիլոմետրեր հեռացած լիհահայերին, որոնք երբ լսում էին, թե ս. էջմիածնից նվիրակ է եկել և իր հետ ս. Մյուստն է բերել, դուրս էին գալիս բաղաբնեցի և մեծ հուզումով, արցունքն աչքերին՝ դիմավորում էին նվիրակին, համբուրում էին նրա հողաթափերը, ձեռքերը, հագուստեղենը, այնուհետև ցնծության աղաղակներով, հոգևոր երգերով և սաղմոսներով առաջնորդվելով եկեղեցի, ցույց էին տալիս իրենց անհուն սերունդն ընկալած ու ընկալվածությունը հանդես ս. էջմիածնի և նրա սրբությունների:

Ի՞նչպես չհիշել Արարատյան դաշտից Պարսկաստան գերի տարված հայ գաղթականությանը, որին աշխարհավեր Շահ Աբասը Պարսկաստանի հողի հետ կապելու նպատակով մտադիր էր ս. էջմիածնի տաճարն ամբողջությամբ քանդել տանել Նոր Զուլա, կարծելով՝ որ հայ ժողովրդին ս. էջմիածնի հետ կապողը տաճարի նյութական քարերն են և ոչ թե դարերի ընթացքում հավատացյալների խտացված ջերմեռանդ զգացումները և հայրենի հողի կարոտը:

Ի՞նչպես չհիշել աշխարհ-աշխարհ, ծով-ծով, սար-սար թափառող հայ մարդուն, որ օտարության մեջ զգալով մոտալուտ մահը, համբուրում և կրծքին էր ցանում ս. էջմիածնից բերած մի բուռ հողը և վերջին անգամ, մինչև աչքերի հավիտյան փակելը, հիշողության թևերի վրա, պանդուխտի կարոտով, թռչում էր դեպի տուն, դեպի մեր լուսոխորանը՝ աղգային սուրբ եկեղեցին:

Ս. էջմիածինը նվիրական է դարձել հայության համար, հիշեցրել է մայր հայրենիքը, որի մխացող ավերակների վրա լաց է եղել հայ մարդը և բռնել դարիբության ճամփան, սակայն բանաստեղծ Մկրտիչ Նաղաշի խոսքերով՝

Հոգի, մի ասեր դարիբ,
Թե չէ իմ սիրտս կարունի

դռնելով, տոչորվել ու պապակվել է հայրենիքի և ս. էջմիածնի կարոտից:

Ս. էջմիածինը նվիրական է դարձել հայության համար նաև այն պատճառով, որ կանգնած է եղել հայ նահատակների հողի վրա, հին-հին հիշատակաց դամբարանների մոտ: Հայրենյաց հիշատակները ոգևորիչ և փրկարար են եղել. նրանք հսկայական դեր են խաղացել հայ ազգի բարոյական և հոգեկան վերածնության գործում: Դեպի ս. էջմիածինն ունեցած սիրո գաղափարը սերտորեն կապված է շաղախված է եղել այդ հիշատակների հետ՝ որպես արգասիք հավատացյալ

